

К.В. НАЛИВАЙЧЕНКО, к.е.н., доцент,
Кримський економічний інститут ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана»

СИНТЕЗ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЯВЛЕННЯ ФАКТОРІВ ГЛОБАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Неоднорідність світу виявляється у наступних даних: усього лише 358 мільярдів володіють таким же багатством, як і 2,5 мільярди чоловік, разом узятих, майже половина населення Землі. Наводяться дані, що від глобалізації інновацій в остаточному підсумку вирає лише 14,5% живучих у західному світі, у той час як залишаються практично не порушеними нею такі масиви, як Індія, Південно-Східна Азія і Латинська Америка. З огляду на нерівномірність розподілу переваг глобалізації, безумовно і негативні наслідки глобалізаційних процесів у конкретній країні істотно будуть залежати від місця, що ця країна займає у світовій економіці.

Проблемам впливу факторів глобалізації інноваційної діяльності на розвиток економік країн присвячені праці вітчизняних і закордонних учених. У них розкриваються питання участі України у світових глобалізаційних процесах: Ю.В.Макогон, М.І.Макаренко [1,2]; глобальних інноваційних трансформацій: М.Н.Осьмова, М.В.Кулаков, Ю.М. Павленко, В.М.Попов, Р.А.Маршавін, І.С.Ляпунов [3,4,5]; інтернаціоналізації суспільно-економічних процесів: С.В. Фомішин, М.А. Шепелєв [6,7] і т.д. Методологічна основа інституціонального виміру трансформаційних зрушень глобалізаційного простору відбита в роботах таких учених, як Д.Стігліц, Т.Сакайя, В.Л.Іноземцев, А.А. Ткач, і інших [8, 9,10].

Процес глобальних інноваційних трансформацій, найбільш активний в останні два десятиліття, має безліч протиріч та стає предметом гострих дискусій в академічних і ділових колах. Тому є актуальним для науки та практичної діяльності нашої держави, з метою розвитку національного господарства, упорядкування теоретико-методологічних підходів до виявлення факторів глобальних інноваційних трансформацій у сучасній економіці.

Мета статті – виділити основні фактори, що обумовлюють процес зростання глобальних інноваційних трансформацій в сучасній економіці, та фактори, що гальмують його.

Основні рушійні сили, що обумовлюють процес зростання глобальних інноваційних трансформацій, за оглядом літератури [1-10], такі:

1. Виробничі, науково-технічні і технологічні:

– різке зростання масштабів виробництва;

– перехід до нового технологічного способу виробництва – швидке і широке поширення нових технологій, що ліквідують бар'єри на шляху переміщення товарів, послуг, капіталів;

– якісно нове покоління засобів транспорту і зв'язку і їхня уніфікація;

– швидке поширення знань у результаті інтелектуального обміну;

– різке скорочення завдяки передовим технологіям транспортних, телекомунікаційних витрат, значне зниження витрат на обробку, збереження і використання інформації, що полегшує глобальну інтеграцію національних ринків. Приводяться воістину разючі цифри. «Вартість трихвилинної розмови між Лондоном і Нью-Йорком упала (у реальному вираженні) з 300 дол. у 1930 р. до 1 дол. у 1998 р. Вартість комп'ютерної обробки одиниці інформації за останні 20 років (з 1975 по 1995 р.) скорочувалася щорічно (у реальному вираженні) на 30%» [9, с.367].

2. Організаційні:

– міжнародні форми здійснення виробничо-господарської діяльності (ТНК), що сприяють формуванню єдиного ринкового простору;

– вихід неурядових організацій на багатонаціональний чи світовий рівень (ООН, МВФ, Всесвітній банк, СОТ і т.і.);

– перетворення багатонаціональних компаній та інших організацій, як приватних, так і державних, в основних учасників глобальної економіки.

3. Економічні:

– форми економічної лібералізації, що викликали обмеження політики протекціонізму і зробили світову торгівлю більш вільною (якщо в 1947 році середній рівень ставок імпорتنих тарифів складав 50—60%, то на початку 90-х років він знизився до 9,6%, а надалі СОТ припускає довести його до 3%) [10, с.350-354];

– небувала концентрація і централізація

© К.В. Наливайченко, 2011

капіталу, різке скорочення часу здійснення міжвалютних угод;

– упровадження міжнародними економічними організаціями єдиних критеріїв макроекономічної політики: податкової, регіональної, аграрної, антимонопольної, політики в області зайнятості й ін.;

– посилення тенденції до уніфікації і стандартизації, застосування єдиних для всіх країн стандартів на технології.

4. Інформаційні:

– радикальна зміна засобів ділового спілкування, обміну виробничою, науково-технічною, економічною, фінансовою інформацією – створення електронної пошти, Інтернет;

– формування систем, що дозволяють з одного центра керувати розташованим у різних країнах виробництвом.

5. Політичні:

– ослаблення твердості державних кордонів, полегшення свободи пересування громадян, товарів і послуг, капіталів;

– подолання політичних розбіжностей між Сходом і Заходом.

6. Соціальні і культурні:

– подолання національної обмеженості, що підвищує мобільність людей у територіальному, духовному і психологічному відношеннях, сприяє міжнародній міграції;

– виникнення глобальної єдності в оцінці ринкової економіки;

– прояв тенденції формування «однорідних» засобів масової інформації. Англійська мова стає міжнародною мовою спілкування;

– подолання меж в освіті завдяки розвитку дистанційного навчання;

– лібералізація підготовки трудових ресурсів, що веде до ослаблення контролю національних держав за відтворенням «людського капіталу».

Назвемо позитивні наслідки зростання інноваційних процесів в умовах глобалізації:

1. Глобалізація інновацій сприяє поглибленню спеціалізації і міжнародного поділу праці. У її умовах більш ефективно розподіляються ресурси, що в кінцевому рахунку сприяє підвищенню середнього рівня життя і розширенню життєвих перспектив населення (при більш низьких для нього витратах).

2. Важливою перевагою інноваційних глобалізаційних процесів є економія на масштабах виробництва, що потенційно може привести до скорочення витрат і зниження цін, а, отже, до стійкого економічного росту.

3. Переваги глобалізації інновацій зв'язані також з виграшем від вільної торгівлі на взаємовигідній основі, що задовольняє всі сторони.

4. Глобалізація, підсилюючи конкуренцію, стимулює подальший розвиток нових технологій і поширення їх серед країн.

5. Глобалізація інновацій сприяє загостренню міжнародної конкуренції. Глобалізаційні процеси інновацій у світовій економіці вигідні, насамперед, споживачам, тому що конкуренція дає їм можливість вибору і знижує ціни.

6. Глобалізація інновацій може привести до підвищення продуктивності праці в результаті раціоналізації виробництва на глобальному рівні і поширення передових технологій.

7. Глобалізація інновацій дає країнам можливість мобілізувати більш значний обсяг фінансових ресурсів, оскільки інвестори можуть використовувати більш широкий фінансовий інструментарій на все більшій кількості ринків.

8. Глобалізація інновацій створює серйозну основу для рішення загальних проблем людства, у першу чергу, екологічних, що обумовлено об'єднанням зусиль світового співтовариства.

Кінцевим результатом глобалізації інновацій, як сподівається багато фахівців, повинне стати загальне підвищення добробуту у світі, але існують і негативні наслідки процесу глобалізації інновацій. Як ми уже відзначали, процеси глобалізації інновацій у світовій економіці сприймаються й оцінюються по-різному. Інноваційні глобалізаційні процеси найчастіше вітаються в розвинутих країнах і викликають серйозні побоювання у світі, що розвивається. Це зв'язано з тим, що переваги глобалізації розподіляються нерівномірно. Сучасні глобалізаційні процеси інновацій розгортаються, насамперед, між промислово розвинутими країнами і лише в другу чергу охоплюють країни, що розвиваються. Глобалізація зміцнює позиції першої групи країн, дає їм додаткові переваги. У той же час розгортання процесів глобалізації в рамках сучасного міжнародного поділу праці може заморозити нинішнє положення менш розвинутих країн так званої світової периферії, що стають скоріше об'єктами, ніж суб'єктами глобалізації.

Саме глобалізація приводить до поглиблення неоднорідності, до виникнення нової моделі світу — світу 20:80, суспільства однієї п'ятої. 80% усіх ресурсів контролює так званий «золотий мільярд», що охоплює лише п'яту

частину населення планети (у тому числі США і країни Західної Європи – 70% світових ресурсів). Процвітаючи 20% країн розпоряджаються 84,7% світового ВВП, на їхніх громадян приходить 84,2% світової торгівлі і 85,5% заощаджень на внутрішніх рахунках.

Назвемо основні проблеми, потенційно здатні викликати негативні наслідки від глобалізаційних інноваційних процесів в усіх країнах:

- нерівномірність розподілу переваг від глобалізації інновацій в розрізі окремих галузей національної економіки;

- можлива деіндустріалізація національних економік;

- можливість переходу контролю над економікою окремих країн від суверенних урядів в інші руки, у тому числі до більш сильних держав, ТНК чи міжнародних організацій;

- можлива дестабілізація фінансової сфери, потенційна регіональна чи глобальна нестабільність через взаємозалежність національних економік на світовому рівні. Локальні економічні коливання та кризи в одній країні можуть мати регіональні чи навіть глобальні наслідки.

Найбільш негативні наслідки глобалізації інновацій можуть відчуті на собі менш розвинуті країни, що відносяться до так званої світової периферії. Основна маса з них, беручи участь в інтернаціоналізації постачальників сировини і виробників трудомісткої продукції (а деякі з них – постачальників деталей і вузлів для сучасної складної техніки), виявляються у всебічній залежності від передових держав і мають доходи, по-перше, менші, по-друге, дуже нестабільні, залежні від кон'юнктури світових ринків.

Глобалізація інноваційних трансформацій для таких країн породжує низку додаткових проблем:

- збільшення технологічного відставання від розвинутих країн;

- зростання соціально-економічного розшарування, маргіналізацію (тобто руйнування державного суспільства);

- зuboжіння основної маси населення;

- обмеження ТНК здатності держав проводити національно орієнтовану економічну політику;

- ріст зовнішнього боргу, насамперед міжнародним фінансовим організаціям, що перешкоджає подальшому прогресу.

Промислово розвинуті країни також можуть постраждати від процесів глобалізації

інновацій, які, якщо їх не регулювати, збільшать безробіття, підсилять нестабільність фінансових ринків. У якості найбільш обговорюваних соціально-політичних проблем, що потенційно мають місце в розвинутих країнах у зв'язку з процесами глобалізації інновацій, можна назвати наступні:

1. Ріст безробіття в результаті:

- упровадження нових технологій, що приводить до скорочення робочих місць у промисловості, підсилює соціальну напруженість;

- зміни структури виробництва і переміщення масового випуску трудомістких видів товарів у країни, що розвиваються, що викликає закриття багатьох виробництв;

- мобільності робочої сили.

2. ТНК нерідко ставлять власні інтереси вище державних, у результаті чого роль національних держав слабшає і частина функцій переходить до різних наддержавних організацій і об'єднань.

Істотною проблемою є те, що нерівномірність розподілу переваг від глобалізації інновацій спостерігається не тільки по окремих країнах, але й у розрізі окремих галузей. Галузі, що одержують вигоди від зовнішньої торгівлі, і галузі, зв'язані з експортом, відчувають більший приплив капіталу і кваліфікованої робочої сили в порівнянні з рядом галузей, які значно програють від глобалізаційних інноваційних процесів, утрачаючи свої конкурентні переваги через зростання відкритості ринку. Частка обробних галузей в економіці промислово розвинутих країн різко знижується.

3. Серйозним негативним наслідком глобалізації інновацій може бути перехід контролю над економікою окремих країн від суверенних урядів в інші руки, у тому числі до найбільш сильних держав, багатонаціональних чи глобальних корпорацій і міжнародних організацій. Зростаюча глобальна інтеграція ринків капіталу загрожує економічній політиці окремих країн, тому що іноземний капітал у вигляді прямих чи портфельних інвестицій таїть у собі визначену погрозу для національної економіки у зв'язку зі здатністю зникати з країни настільки ж швидко, як і з'являтися.

4. Глобалізація інновацій зменшує здатність урядів до маневру. Незабаром вони будуть поставлені перед необхідністю об'єднати зусилля для контролю над міжнародною діяльністю.

Прогнозується, що для функціонування світової економіки в цьому сторіччі буде до-

силь 20% населення. Більше робочої сили не буде потрібно. П'ятої частини всіх шукаючих роботу вистачить для виробництва товарів першої необхідності і надання всіх дорогих послуг, які світове співтовариство зможе собі дозволити. «Назриває економічне і соціальне потрясіння нечуваних розмірів... Усього за три роки, з 1991 по 1994, число робочих місць у Західнонімецькій промисловості скоротилося більш ніж на мільйон. І це при тому, що в Німеччині справи йдуть порівняно непогано... У країнах ОЕСР безуспішно шукають роботу вже понад 40 мільйонів чоловік» [11, с.86]. Відбувається перерозподіл робочої сили, помітне збільшення розриву в рівнях заробітної плати кваліфікованих і менш кваліфікованих працівників.

5. Наступну погрозу зв'язують з мобільністю робочої сили. Масова міграція населення, що здобуває глобальний характер, перетворюється в серйозне джерело загострення соціально-економічної обстановки у світі. Дестабілізуючими факторами є нові форми зайнятості (індивідуалізація умов наймання, тимчасові контракти) і глобалізація ринку робочої сили. Приплив дешевої робочої сили ззовні загострив конкуренцію на ринку праці розвинутих країн, що привело до ускладнення міжнетнічних відносин і росту націоналізму в цих країнах.

6. Однією з проблем глобалізації інновацій є потенційна глобальна нестабільність через взаємозалежність національних економік на світовому рівні. У результаті локальні економічної кризи можуть мати регіональні чи навіть глобальні наслідки. Така можливість носить не тільки теоретичний характер, а є цілком реальною, що підтверджує фінансова криза в Азії, яка почалася влітку 1997 року в Таїланді, а потім перекинулася на інші країни Південно-Східної Азії, дійшовши і до Південної Кореї. Негативні аспекти глобалізації інновацій зв'язують з потенційними конфліктами, якими вона чревата, хоча їх можна зм'якшити шляхом розвитку глобального співробітництва на основі угод політичного характеру або створення нових міжнародних інститутів.

У кінцевому рахунку глобалізація інновацій несе країнам як погрозу так і нові можливості, адже баланс позитивних і негативних наслідків постійно змінюється. Реальність полягає в тому, що глобалізація інновацій представляє об'єктивне і зовсім неминуче явище сучасності, яке не можна зупинити, тому що це імперативна вимога сучасного суспільства – науково-технічного прогресу, але її можна

пригальмувати засобами економічної політики (що і може скласти основу подальших розробок зазначеної проблеми).

Література

1. Макагон Ю. В. и др. Глобализация и Украина в мировой экономике. – Донецк, 2004.
2. Макаренко М. І. Сучасний стан глобалізації: поглиблення основних форм прояву // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – № 8. – С. 21-26.
3. Осьмова М. Н. Государство в эпоху глобализации // Глобализация мирового хозяйства и эволюция экономической роли государства / Под ред. М. В. Кулакова и М. Н. Осьмовой. – М.: Теис. – 2001. – С. 5-9.
4. Павленко Ю. Глобалізація та цивілізаційні зрушення сьогодні // Міжнародна економічна політика. – 2005. – № 1. – Вип. 2. – С. 102-118.
5. Попов В. М. Глобальный бизнес и информационные технологии / В. М. Попов, Р. А. Маршавин, И. С. Ляпунов; Под ред. проф. В. М. Попова, – Москва: Финансы и статистика, 2001. – 246 с.
6. Фомішин С. В. Глобалізація світового господарства як процес діалектичної взаємодії національних та інтернаціональних суспільно-економічних процесів // Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки. – 2006. – № 16. – с. 49-54.
7. Шепелев М.А. Глобальный мир, ORDO NUOVO и новая политическая наука. Монография. – Днепропетровск: «Журфонд», 2002. – 304 с
8. Стігліц Д. Глобалізація та її тягар. – К., 2003. – 252 с.
9. Сакайя Т. Вартість, створювана знанням, чи Історія майбутнього. //Нова постіндустріальна хвиля на Заході. Антологія / За редакцією В.Л. Іноземцева. М.: Academia, 1999. – С. 367.
10. Ткач А. А. Світогосподарські виміри інституціональної ринкової інфраструктури України // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2006. – № 4. – с. 350 – 354.
11. Мартин Г. П., Шуман Х. Западня глобалізації: атака на процветание и демократию/ Пер. с нем. – М.: Издательский дом «АЛЬПИНА», 2001. – 335 с.

Статья поступила в редакцию 26.03.2011